

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-404-7-3>

COMMUNICATIVE AND PRAGMATIC POTENTIAL OF PERFORMATIVES IN EPISTOLARY DISCOURSE

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПЕРФОРМАТИВІВ В ЕПІСТОЛЯРНМУ ДИСКУРСІ

Pavlyk N. V.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Ukrainian Language
and Slavic Studies
Berdiansk State
Pedagogical University
Berdiansk, Zaporizhzhia region,
Ukraine*

Павлик Н. В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
та славістики
Бердянський державний
педагогічний університет
м. Бердянськ, Запорізька область,
Україна*

У статті перформатив розглядається як структурно-змістова компонента епістолярного дискурсу. Завдання полягає у спробі подальшої систематизації й узагальненні текстового матеріалу та наукових студій, які визначають жанрово-стилістичну, структурно-типологічну та комунікативно-прагматичну специфіку різних типів епістолярних текстів.

Відомо, що терміни «перформативне речення», «перформативне висловлення», «перформатив» у науковий обіг був уведений британським філософом-аналітиком ХХ ст., представником лінгвофілософії Джоном Остіном. У межах теорії мовленнєвих актів дослідник виокремив такий тип висловлень, що містять певне комунікативно-прагматичне значення і можуть розглядатися як цілеспрямована мовленнєва дія, скерована на адресата мовлення чи учасника комунікативного процесу. У відомій праці, опублікованій під назвою «Слово як дія» (або «Як виконувати дії за допомогою слів», Оксфорд, 1962 р.), Дж. Остін стверджував, що мова слугує не лише для опису певних подій, а й здійснює функцію впливу з допомогою перформативних мовленнєвих актів. «Промовляння висловлення і є виконанням дії», – наголошував учений [6, с. 6]. Походження поняття *перформатив* Остін розтлумачує значенням дієслова *perform* (*виконувати, робити, здійснювати*), що поєднується з іменником *action – дія* [6, с. 6–7]. Отже, продукування висловлення, на думку філософа, співвідноситься з вчиненням самої дії. Зокрема, це може бути обцянка, наказ, прохання, дозвіл, заперечення, порада, запрошення, заборона тощо.

У сучасній лінгвоукраїністиці спостерігаються спроби поточнити визначення та створити типологію перформативних висловлень. Наведемо кілька дефініцій вітчизняних учених. У «Сучасному лінгвістичному словнику» (2020 р.) А. Загнітко розглядає перформатив як «тип повідомлення, котрий тотожний мовленнєвому вчинку (злитю воєдино кодування дії та сама дія); висловлення, що являє собою реалізовану адресантом дію (обіцянка, привітання, вітання, прохання тощо)» [3, с. 553]. Ф. Бацевич дефінує перформатив у традиційному його значенні – висловлення, еквівалентне дії, вчинку [1, с. 176]. Дослідник наголошує, що перформатив є складником соціальної, комунікативної чи міжособистісної ситуації, яка має певні наслідки, що обумовлює її зовнішнє спрямування, одномоментний вияв та результативність. А. Дедухо у дослідженні «Лінгвопрагматичні та структурно-функціональні параметри перформативних актів мовлення в українській мові» (2015 р.) перформативним називає речення з відповідною дієслівною формою у своєму складі, що в реальній ситуації експлікує іллокутивну функцію висловлювання, а перформативний мовленнєвий акт окреслює як одиницю спілкування й акт виголошення адресантом певного висловлювання, що містить пропозиційний зміст й іллокутивну функцію [2].

В обстеженій науковій літературі значну увагу також приділено опису класичної (або канонічної) перформативної моделі висловлення, яка містить такі складники: займенник *Я* + предикат, виражений дієсловом із значенням мовленнєвої дії у формі 1 особи однини теперішнього часу дійсного способу активного стану + пропозиційна частина висловлення – семантична структура, яка репрезентує певні факти дійсності, дотичні до ситуації спілкування.

Загально визнаним у науковій парадигмі є твердження, що дискурс – це багатопараметризована структура, і безперечним є той факт, що епістолярний дискурс в тому числі виступає синтезом тематично-змістового, прагматичного та функціонально-стильового чинників. У попередніх дослідженнях, присвячених типології дискурсивних одиниць в українському епістолярії [4], доведено, що комунікативний акт регулюється не лише знанням мовної системи та дотриманням норм уживання мовних одиниць, а й сукупністю екстралінгвальних факторів та соціальним досвідом адресанта й адресата. Саме комунікативна діяльність людей впливає на вдосконалення мовної спроможності, адже засоби спілкування (мовні і немовні) функціують згідно з умовами, ситуаціями і цілями комунікантів.

Епістолярна комунікація реалізується через мовленнєві акти, зокрема, повідомлення, пояснення, питання, відповідь, пропозицію, прохання, оцінку, ствердження, конкретизацію, узагальнення, нагадування, акцентування, прогнозування тощо. Можемо стверджу-

вати, що в проаналізованих епістолярних текстах актуалізується низка комунікативних намірів адресанта, спрямованих на співбесідника, а саме: а) автор намагається вплинути на адресата і схилити його до прийняття відповідного рішення; б) дописувач прагне довести до свідомості реципієнта дійсний стан справ або якийсь повідомлення; в) адресант прямо вказує на своє бажання отримати від адресата відповідь на питання, заповнити з його допомогою інформаційну недостатність; вирішити проблему; г) автор намагається підтримати спілкування, дружні стосунки або полегшити розлуку через листування.

Отже, спостереження над епістолярним дискурсом дозволяють зробити узагальнення, що епістолярна комунікація часто зумовлена діловим приводом, пов'язаним з життєвими потребами мовців, наявністю справи, що вимагає негайної участі адресата. Традиційно лист містить *описово-інформативну* та *перформативну* частини. Прагматична компонента епістолярного тексту представлена у формі певного стимулювального акту (пропозиції, запрошення, прохання, відмови, вказівки тощо), мовною реалізацією якого є «перформативне висловлення разом із супутніми – поясненнями, описами стану справ, який викликав необхідність звертання до адресата, аргументацією, повідомленнями» [5, с. 117]. Тому окремий тип листування можемо трактувати як зв'язне комунікативне утворення, головним компонентом якого є перформативне висловлення або їх група, що виконує прагматично-інформативну функцію.

У межах пропонованого дослідження нами виокремлено найуживаніші типи перформативних актів, виявлені в проаналізованому письменицькому епістолярії, у яких експліковано комунікативний намір адресанта. Для їхньої класифікації використано типологію перформативів, запропоновану мовознавцями Ф. Бацевичем [1] та А. Дедухо [2].

Типи перформативів епістолярного дискурсу:

– **Прохання**, наприклад: *Я Вас дуже прошу прислати мені такий варіант* (О. Горбач); *Звертаюсь до Вас з проханням: будь ласка, не друкуйте моєї н'єси* (В. Винниченко).

– **Повідомлення і твердження**, наприклад: *Повідомляю, що я живий, здоровий, молодий і красивий, чого й тобі бажаю від усього серця, що зворушливо тьохкає під екстравагантною військовою гімнастюркою* (В. Симоненко); *Признаюся по правді, що не писала Вам, відколи з Берліна, бо того ж таки вечора, як писала Вам картку, виїхала...* (Леся Українка).

– **Мовленнєві ритуали**, наприклад: *Вініую тебе з висвяченням у служителі другої найдавнішої професії та зичу тобі кілька возів успіхів, добра й натхнення* (В. Симоненко); *Кланяюся сонечку вусатому і жоду його елегій, сонетів, білих віршів* (В. Стус); *Здоровлю Вас щиро й*

прошу вірити в мої щирі симпатії й прихильність до Вас (М. Грушевський); Дуже *співчую* з Вами в тому, що дратує Ваші нерви, і тим паче, що мені це роблять обставини на кожному кроці (В. Винниченко).

– **Акт відмови, відчуження**, наприклад: *Я каюся і дуже прохаю* вернути мені того листа (В. Винниченко); *І через це я зовсім пориваю* з ним всякі стосунки до тої пори, коли він знайде можливість задовольнити мої не дуже вибагливі бажання (В. Винниченко); *Цим листом я зраджую* свою давню звичку – не писати листів критикам, що виступили в тому чи тому аспекті з приводу якогось мого твору (Б. Антоненко-Давидович).

– **Наказ**, наприклад: *Я не прошу, а наказую* тобі жити не самим зеленцем (В. Симоненко).

– **Пропозиція, порада**, наприклад: *Закликаю* тебе до оптимізму, вірю, що ти скоро зробиш мене дядьком (В. Симоненко).

– **Обіцянка**, наприклад: *Не обіцяю* Вам, любя пані, «гримати» на Вас... (Леся Українка).

Отже, у пропонованій роботі лише окреслено специфіку функціонування перформативів в українському епістолярії та виявлено їхні найуживаніші типи, що на нашу думку, потребує подальшого, більш поглибленого дослідження у контексті комунікативно-прагматичного аналізу національного дискурсу.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004.
2. Дедухо А. В. Лінгвопрагматичні та структурно-функціональні параметри перформативних актів мовлення в українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Запоріж. нац. ун-т. Запоріжжя, 2015. 20 с.
3. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця: ТВОРИ, 2020.
4. Павлик Н. В. Типологія дискурсивних одиниць в українському епістолярному мовленні: монографія. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2007.
5. Радзівська Т. В. Текст як засіб комунікації. Київ: Вид-во НАН України, 1998.
6. Austin J. How to Do Things With Words. Oxford: Clarendon Press, 1962. URL: <https://danielwharris.com/teaching/364/readings/AustinHowTo.pdf> (дата звернення: 5 січня 2024 р.).